

Työväestö demokratian laajentajana ja haastajana

Demokratia eli kansanvalta on länsimaiden keskeisimpiä poliittisia käsitteitä. Demokratia viittaa sekä periaatteeseen, jolla legitimoidaan poliittista valtaa, että käytännöllisiin hallinnon ja päätöksenteon muotoihin.¹ Vaikka demokratialla on vakiintuneita merkityksiä, kuten kansan harjoittama valta, ja käytännön sovelluksia, kuten yleinen ja yhtäläinen äänioikeus, ovat demokratian periaatteet ja käytännöt myös jatkuvia poliittisen kamppailun kohteita. Kiistat koskevat esimerkiksi sitä, miten kansa voi käytännössä käyttää valtaansa ja tehdä kollektiivisia päätöksiä tai sitä, ketkä kansaan ylipäänsä kuuluvat.² Vakiintunut vastaus on kansallisvaltioihin rajattu edustuksellinen demokratia³, mutta myös tätä periaatetta on haastettu historian saatossa.

Vaatimukset suorasta ja osallistuvasta demokratiasta esimerkiksi kansanäänestysten ja paikallisyhteisöjen kautta nousevat toistuvasti esiin, kun edustuksellista demokratiaa kritisoidaan liiasta byrokraattisuudesta ja etäisyydestä tavallisiin kansalaisiin. Toisaalta on esitetty vaatimuksia demokratian sovellusalan laajentamisesta. Poliittisten instituutioiden kautta kansalaiset pystyvät vaikuttamaan moniin elämänalueisiin, mutta toisinaan on keskusteltu demokratian soveltamisesta myös taloudellisissa organisaatioissa, kuten yrityksissä, tai julkisissa yhteisöissä ja palveluissa, kuten kouluissa. Suoran demokratian tapaan tätä on perusteltu ihmisten oikeudella vaikuttaa päätöksiin, jotka koskevat heidän jokapäiväistä elämäänsä.⁴ Erityisesti demokratian laajentamista talouden alueelle on perusteltu sillä, että suuret tuotanto- ja investointipäätökset vaikuttavat niin moniin ihmisiin,

ettei niitä ole oikeutettua jättää pelkästään yksityisten omistajien käsiin.⁵

Monet tutkijat ovat pitäneet työväenliikettä yhtenä keskeisimmistä demokratian edistäjistä niin Suomessa kuin globaalisti. Työväenliikkeen rooli esimerkiksi äänioikeuden puolesta eri maissa käydyissä kamppailuissa onkin kiistaton.⁶ Työväenliikkeelle yleinen äänioikeus merkitsi valtiollisen tasa-arvoisuuden periaatteen toteutumista. Marxilaisen käsityksen mukaan yleisen äänioikeuden myötä työväenliikkeelle avautuisi pääsy valtaan. Monille sosialistisille teoreetikoille äänioikeudella olikin ensisijaisesti välillinen merkitys, mutta suomalaisessa työväenliikkeessä kyse oli myös itsearvoisesta päämäärästä, jonka taustalla olivat liberaalimin periaatteet.⁷ Historiassa työväestön ja demokratian suhde on kuitenkin saanut hyvin erilaisia, toisinaan jännitteisiä muotoja. Klassinen ideologinen jakolinja työväenliikkeen sisällä kulki demokraattiseen politiikkaan osallistumisen ja vallankumouksen välillä. Tässäkin kysymyksessä käsitteiden merkitykset ovat toki muuttuneet vuosien saatossa: monille työväenpuolueille vallankumous alkoi jo varhaisessa vaiheessa tarkoittaa yhteiskunnan radikaalia muuttamista rauhanomaisin ja demokraattisin keinoin väkivallan sijaan.

Toisaalta työväenliike on usein pyrkinyt muokkaamaan edustuksellista parlamentaarista demokratiaa kohti suoraa tai osallistuvaa demokratiaa. Tämä oli ihanteena jo Marxin visioimassa ’historian päätepisteessä’ eli kommunistisessa yhteiskunnassa. Marx ei kuitenkaan esittänyt kovin systemaattista näkemystä ihanneyhteiskuntansa organisaatiosta, jossa valtio ja yhteiskuntaluokat olisivat lakanneet olemasta.⁸ Myöhemmin työväenliikkeen eri haaroissa kehiteltiin monenlaisia parlamentaarista demokratiaa korvaavia ja täydentäviä malleja työläisneuvostoista ja työläisten omistamista yrityksistä⁹ aina 1960-luvun vasemmistolii-kehinnän esiin nostamiin osallistuvaan ja radikaaliin demokratiaan¹⁰. Ammattiyhdistysliikettä on usein pidetty merkittävänä demokraattisen osallistumisen väylänä, kun taas kriitikot ovat esittäneet ammattiyhdistysliikkeen pikemminkin rajoittavan demokratian mittapuuna pidettyä parlamentaarista päätöksente-

koa.¹¹ Ihmisten toiminta monissa eri rooleissa ja konteksteissa, joissa yksien oikeus vaikuttaa itseään koskeviin päätöksiin saattaa rajoittaa toisten oikeutta samaan, onkin yksi demokratiateorian pysyvistä ongelmakohdista.

Työväenliikkeen demokratiakäsityksissä on usein korostettu tuotanto- ja omistussuhteiden merkitystä: pelkkä äänioikeus ja muut muodolliset poliittiset oikeudet eivät vielä takaa todellista demokratiaa, jos omistava luokka tai muu eliitti pystyy rakenteellisen valta-asemansa turvin ohjailemaan poliittista päätöksentekoa ja sen agendaa. Tämä huoli on erittäin ajankohtainen myös nykypäivän kriittisessä yhteiskuntatutkimuksessa. Globaalissa taloudessa, jossa tavaroiden ja pääoman liikkuvuus on varsin vapaata, ylikansalliset yritykset ja pääomat määrittelevät erilaisia reunaehtoja kansalliselle päätöksenteolle. Valtioiden velka on kasvanut, ja valtiot kilpailevat tuottavimmista yrityksistä esimerkiksi matalan verotuksen avulla. Tämä on kaventanut etenkin talouspolitiikan vaihtoehtoja ja tehnyt hyvinvointivaltioiden rahoittamisesta entistä vaikeampaa. Pessimistisimmät yhteiskuntatieteilijät ovat kutsuneet viime vuosikymmeniä demokraattisen kapitalismin kriisiksi¹² tai jopa demokratian jälkeiseksi ajaksi (post-democracy)¹³. Kansanvallan vahvistamiseksi on ehdotettu erilaisia globaalien demokratian¹⁴ ja sääntelyn muotoja, mutta niiden mahdollisuudet näyttävät epävarmoilta tilanteessa, jossa yhä useampi valtio näyttää pikemminkin kääntyvän kohti nationalisempaa politiikkaa.

Työväestön ja demokratian monitahoinen suhde

Tämän vuosikirjan artikkelit tarkastelevat työväestön ja demokratian monivaiheista historiaa eri näkökulmista. Ne käsittelevät muun muassa demokratian vakiintumisen ajanjaksoa Suomessa, työväenpuolueiden suhtautumista demokratiaan ja kunnallisdemokratiaan sekä demokratian laajentumista talouden ja sivistyksen alueille. Artikkelien painopiste on suomalaisessa yhteiskun-

nassa, mutta osa kirjoittajista osoittaa myös laajempia yllirajaisia kehityskulkuja.

Demokratia on ollut olennainen osa suomalaista yhteiskuntaa jo yli vuosisadan ajan: yksikamarisen eduskunnan perustamisesta ja yleisestä ja yhtäläisestä äänioikeudesta päätettiin jo vuonna 1906, kun suurlakon 1905 aikana työväenliike oli saanut ajettua läpi vaatimuksensa eduskuntaudistuksesta. Äänioikeuden laajentaminen oli aiheuttanut erimielisyyttä ja ensimmäisen selvän repeämisen työväenliikkeen sisällä jo wrightiläisen työväenliikkeen aikana. ”Mies ja ääni” -periaatetta kannattaneet nuorsuomalaiset ja sosialistisia käsityksiä omaksuneet radikaalit pääsivät voitolle Tampereen kokouksessa 1896. Kolme vuotta myöhemmin sosialistit vaativat jo äänioikeutta myös naisille ja puolueen tavoitteeksi otettiin yksikamarinen eduskunta. Yleisen, yhtäläisen ja välittömän äänioikeuden tavoittelemiseksi pohdittiin mahdollisia painostuskeinoja. Belgian äänioikeustaistelussa nähtyjen työlakkojen asettaminen nähtiin toistaiseksi kuitenkin viimeisenä keinona.¹⁵

Sortovuosien poliittisen tilanteen vuoksi äänioikeusasia ei kuitenkaan edennyt, mikä aiheutti jyrkentymistä työväenliikkeen kannanotoissa. Äänioikeusasian ratkaisun viipyminen ja poliittisen vallan puuttuminen työväenliikkeeltä kasvattivat vallankumouksellisuutta. Ajatus yleisen äänioikeuden vaatimuksen läpiviemisestä laajalla lakkotaistelulla vakiintui Forssan kokouksessa 1903.¹⁶ Työväenliikkeen tavoitteiden kannalta suurlakko olikin menestyksenkäs: sen myötä sääty-yhteiskunta alkoi muuttua parlamentaarisen kansalaisyhteiskunnan suuntaan.

Ensimmäiset yleiset ja yhtäläiset yksikamarisen eduskunnan vaalit toimitettiin vuonna 1907, mutta demokratian vakiintuminen otti kuitenkin aikansa ja sen muodoista käytiin kovaa kamppailua. Työväenliike oli päässyt suhteellisen helposti osaksi poliittista järjestelmää Venäjän vuoden 1905 vallankumouksen ansiosta. Se piti itseään demokratian laajentamisen esitaistelijana. Liikettä hallitsi eduskunnan suurin puolue, joka oli sitoutunut parlamentaariseen toimintaan. Työväenliike ei kuitenkaan ollut edennyt päätöksenteon ylimmille portaille, ja puolue oli paljolti

eristyksissä poliittisesti. Lisäksi tsaarINVALTA rajoitti eduskunnan toimintaa sen alkuvuosina ja puolueiden kannustimet yhteistyöhön olivat heikot. Niinpä poliittisen järjestelmän toimintakyvyn palautuminen Venäjän vuoden 1917 vallankumouksen myötä oli erityisen tärkeää sosiaalidemokraateille. Puolue nousi hallitukseen ja sai senaatin varapuheenjohtajan paikan, mikä oli ensimmäinen kerta, kun ylipäättään missään maassa sosialisti nousi hallituksen johtoon.¹⁷ Demokratialla oli kuitenkin epäilijänsä niin porvariston kuin työväenliikkeen piirissä. Vallankumouksellinen linja pääsi työväenliikkeessä vallalle, kun porvarillisena pidettyyn parlamentaariseen demokratiaan ei luotettu, mikä johti lopulta sisällissodan syttymiseen tammikuussa 1918.

Vallankumousyrityksen jälkeen Sosialidemokraattinen Puolue (SDP) suljettiin hetkellisesti pois poliittisen järjestelmän toiminnasta. Tämän vuosikirjan ensimmäisessä artikkelissa Pasi Ihalainen tarkastelee sitä, miten SDP ja sen eduskuntaryhmä määrittelivät demokratian käsitettä Venäjän vallankumousta seuranneessa käymistilassa. Ihalainen tarkastelee artikkelissaan vuosien 1917–1920 eduskunta- ja lehdistöpuhetta diskurssihistoriallisesta näkökulmasta. Hän osoittaa, miten molemminpuolinen epäluottamus ja kärjistynyt retoriikka osaltaan vaikuttivat sodan syttymiseen ja miten sodan jälkeen työväenliikkeen maltillisempi siipi päätyi yhteistyöhakuisempaan linjaan ja parlamentarismiin.

Ville Vahosalmi analysoi artikkelissaan sitä, miten *Työmieheissä* luotiin vastakkainasetteluja ja siten tuotettiin luokkataistelua ennen ensimmäisiä eduskuntavaaleja. Vahosalmi vertailee toisaalta varhaisen työväenliikkeen tuottamaa vastakkainasettelua kansan ja eliitin välillä ja toisaalta sitä, miten vastakkainasettelu liitettiin ajatukseen luokkataistelusta poliittisena strategiana, jonka keskeisenä ajatuksena oli yhteistyöstä pidättäytyminen porvariston kanssa. Artikkelin asetelma tarjoaa mielenkiintoisen näkökulman kautskylaisen luokkataistelulinjan kansalliseen tulkintaan. Vaikka *Työmiehen* päätoimittaja Edvard Valpas oli tunnettu jyrkästä kautskylaisesta dogmaattisuudestaan, Vahosalmi osoittaa, että lehden diskurssi oli populaari-demokraattisempi

kuin päätoimittajan taustalla olevat marxilaiset opit antaisivat olettaa.

Pekka Valtonen analysoi sotienvälisen ajan keskustelua kansallisesä eheyttämisestä sekä työväenliikkeen suhtautumista siihen. Artikkelä tuo esiin sisällissodan jälkeisen jakautuneen ilmapiirin, jossa eheyttämispuheesta huolimatta osapuolilla oli hyvin erilaisia käsityksiä demokratiasta ja yhteiskunnan suunnasta. Oikeistoryhmät pyrkivät pikemminkin integroimaan työväestöä valkoisen Suomen käsityksiin kansakunnasta ja demokratiasta kuin huomioimaan näiden omat näkemykset. Kansakunnan eheyttämisen problematiikka sisällissodan jälkeen on hyvä esimerkki siitä, miten pakotettu konsensus ei välttämättä ole hedelmällisin tapa toteuttaa kansanvaltaa. Monet tutkijat ovat korostaneet pikemminkin kompromissien etsimistä ristiriitaisten intressien ja maailmankuvien välillä niin, että kaikki osapuolet voivat kokea tulevansa kuulluiksi.¹⁸

Venäjän valtakunnan heikon sotamenestyksen ja epävakaiden olojen ansiosta suomalaiset onnistuivat toteuttamaan eduskuntauudistuksen jo vuonna 1906. Uudistus takasi yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden eduskuntavaaleissa maailmanlaajuisesti varhaisessa vaiheessa. Valtakunnallisen päätöksenteon demokratisoitumisesta huolimatta paikallisessa hallinnossa äänioikeus määräytyi tulojen perusteella vuoteen 1917 asti.

Vaikka kunnallishallintoon osallistuminen oli rajattu tulojen perusteella, vuoden 1865 kunnallisasetus mahdollisti kunnanvaltuustojen perustamisen Suomen maalaiskunnissa. Kaupunkikunnissa yli 2000 asukkaan kaupungit velvoitettiin asettamaan kaupunginvaltuustot vuoden 1873 asetuksella. Kunnanvaltuustot yleistyivät maalaiskunnissa vasta vuoden 1905 suurlakon jälkeen, ja vuoteen 1917 mennessä lähes 150 maalaiskuntaan asetettiin valtuusto. Vuoden 1917 lopulla säädetyssä kunnallislaisissa yleisellä äänioikeudella valituista kunnanvaltuustoista tuli pakollisia kaikissa kunnissa. Uuden lain mukaiset vaalit järjestettiin vasta sisällissodan jälkeen vuoden 1918 lopussa.

Sami Suodenjoki analysoi vuosina 1890–1917 käydyn sanomalehtikeskustelun perusteella työväenliikkeen suhtautumista

valtuustojärjestelmään ja sitä, miten työväenliikkeen edustajat tulkitsivat sen vaikuttavan kunnallisen päätöksenteon demokraattisuuteen. Valtuustojen perustaminen ennen vuotta 1918 näyttää enemmänkin pyrkimyksenä tehostaa laajentuvaa hallintoa kuin demokratisoida kunnallista päätöksentekoa. Porvarillisten piirien into valtuustojen perustamiseen näkyi käänteisenä vaikutuksena työväenlehdissä. Valtuustojärjestelmän koettiin keskittävän valtaa manttaalimiehille ja sitä kautta heikentävän työväen vaikutusmahdollisuuksia. Valtuustojärjestelmässä työväestö ei voinut käyttää joukkovoimaa kuntakokouksien tapaan. Työväenlehtien kirjoituksissa kansanvaltaisuus tulkittiin yksipuolisesti työväen vaikutusvallan näkökulmasta. Tästä johtuen ne eivät juurikaan ottaneet huomioon valtuustojärjestelmän vaikutuksia alueellisen tasa-arvon laajentumiseen.

Petteri Systä tarkastelee artikkelissaan tamperelaisten kunnallishallintoa kunnallislakimuutoksen jälkeen demokratian kehityksen ja demokratisoitumisen näkökulmista. Systän näkökulma keskittyy vuoden 1927 kunnallishallintouudistukseen, jossa Systän mukaan kunnallishallinnon rakennetta muutettiin siirtämällä edustuksellisen elimen eli valtuuston päätösvaltaa perustetuille kaupunginhallituksille. Sosiaalidemokraatit pyrkivät edistämään hallinnon edustuksellisuutta, ja he vastustivat esityksiä, jotka siirsivät valtuuston päätösvaltaa virkamiehille tai valtiolle. Porvarillisessa katsannossa kaupunginhallitusta edeltänyt rahoituskamari tulkittiin kaupungin toimia ohjanneeksi elimeksi jo ennen kunnallishallintouudistusta, joten uudistuksen vaikutukset katsottiin hallinnon kannalta pieniksi. Porvarilliseen tulkintaan kuului edustajien ”poliittisuuden” ja ”puoluepyyteiden” vieroksuminen.

Vuoden 1918 sisällissodan seurauksena järjestäytynyt työväenliike jakautui kahtia parlamentaarista reformismia kannattaneisiin sosialidemokraatteihin ja vallankumousta tavoitelleihin kommunisteihin. Sosiaalidemokraatit jatkoivat parlamentaarista toimintaansa heti sodan jälkeen, kun kommunistien virallinen toiminta puolestaan kiellettiin. Kommunistit jatkoivat toimintaansa maanalaisesti eri järjestöissä ja ammattiyhdistyksissä.

Puoluetoimintaa varten kommunistit perustivat Suomen Kommunistisen Puolueen (SKP) Moskovassa. Jatkosodan rauhanehdot takasivat kommunisteille täydet toimintaoikeudet, ja äärioikeistolaiset järjestöt puolestaan määrättiin lakkautettaviksi. SKP ja vasemman laidan sosialidemokraatit perustivat Suomen kansan demokraattisen liiton (SKDL) vasemmistolaiseksi yhteistyöpuolueeksi. Vasta perustettu puolue pääsi hallitusvastuuseen melko pian perustamisensa jälkeen vuonna 1944.

SKDL:n hallituskausi jäi yhden vaalikauden mittaiseksi ja sen päättyi vuonna 1948. Sen jälkeen puolue pidettiin oppositiossa aina vuoteen 1966 asti. Kari Teräs paneutuu artikkelissaan SKDL:n entisten kansanedustajien muistitietohaastatteluihin ja siihen, kuinka he tulkitsivat suhdettaan demokratiaan 1960-luvun puolivälissä. Haastatteluiden avaintapahtumia ovat Rafael Paasion kansanrintamahallituksen muodostaminen 1966 ja Urho Kekkosen niin sanottu Ostrobotnia-puhe, jossa Kekkonen painotti kansandemokraattien oikeutta osallistua yhteiskunnan rakentamiseen myös hallituksesta käsin. Avaintapahtumat korostavat SKDL:n integroitumista osaksi suomalaista poliittista järjestelmää.

Ilkka Levän artikkeli avaa näkökulmaa ammattiyhdistysliikkeeseen demokraattisena toimijana. Suomessa työmarkkinajärjestöt ja niiden jäsenet on koko itsenäisyyden ajan otettu mukaan päätöksentekoon monissa taloutta ja työmarkkinoita koskevissa kysymyksissä, vaikka kollektiivisista työehtosopimuksista tulikin normi vasta toisen maailmansodan jälkeen. Erityisen keskeisen roolin myös sosiaalipoliittisissa uudistuksissa järjestöt saivat vuonna 1968 tehdyn ensimmäisen tulopoliittisen kokonaisratkaisun myötä. Levä tuo artikkelissaan esiin ay-liikkeen sisäisiä jännitteitä, jotka tulivat näkyviksi toimihenkilöjärjestö STTK:n nostaessa profiliaan 1970-luvun alkupuolella ja vaatiessa pääsopijan asemaa julkisen sektorin työehtosopimuksissa. Tämä kyseenalaisti järjestöjen vanhoja toimivaltarajoja ja johti STTK:n avainalojen lakkoon vuonna 1973, mitä paheksuttiin voimakkaasti julkisessa keskustelussa. Vaikka järjestö ei välittömästi saavuttanut kaikkia tavoitteitaan, se onnistui vakiinnuttamaan paik-

kansa työmarkkinoiden korkeimmissa neuvottelupöydissä. Tämä heijasteli myös yhteiskunnan rakennemuutoksen myötä kasvussa ollutta toimihenkilöiden osuutta palkansaajista.

Pyrkimyksiä demokratian laajentamiseksi ”poliittiseksi” mieltelyn sfäärin ulkopuolelle tarkastellaan erityisesti Elina Hakoniemen ja Ilkka Kärriylän artikkeleissa. Hakoniemi analysoi ”sivistyksellisen demokratian” käsitettä osana sosiaalidemokraattisen puolueen ja Työväen sivistysliiton ajattelua. Hän osoittaa, että sivistyksellinen demokratia oli sosiaalidemokraateille monitahtoinen käsite, joka merkitsi laajempien kansankerrosten pääsyä osalliseksi koulutuksesta ja sivistyksestä sekä tämän mukanaan tuomasta mahdollisuudesta osallistua päätöksentekoon ja vallankäyttöön yhteiskunnassa. 1970-luvulla käsitteen käyttö kuitenkin hiipui, ja koulutuksen ja sivistyksen tasa-arvosta tuli yleisempi iskusana. Hakoniemi tulkitsee, että muutoksen myötä on kadotettu joitakin aktiiviseen osallistumiseen ja vallankäyttöön viittaavia merkityksiä, jotka demokratia-sanaan liittyvät.

Myös taloudellisen demokratian käsite on viime vuosikymmeninä kadonnut poliittisesta kielenkäytöstä. Läpi 1900-luvun erityisesti työväenliike esitti vaatimuksia demokraattisen päätöksenteon laajentamisesta yrityksiin, työmarkkinoille ja kansantalouteen. 1990-luvun alussa taloudellinen demokratia ja sen naapurikäsitteet, kuten yritysdemokratia, kuitenkin katosivat poliittisesta keskustelusta. Kärriylä tulkitsee artikkelissaan, että vaatimukset kansalaisten tai työntekijöiden vallasta taloudessa ja yrityksissä sopivat huonosti yhteen kapitalistisen yksityisomistuksen sekä markkinamekanismiin ja asiantuntijuuteen perustuvan vallankäytön kanssa. Näiden legitimitetti on vahvistunut 1970-luvulta alkaen talouskriisien, globalisaation ja reaaliosialismin romahduksen myötä. Uusliberaali ajattelu on esittänyt markkinatalouden ja yksityisomistuksen yksilönvapauden ja hyvinvoinnin takeina. Vaihtoehtoiset tavat järjestää talous ja yhteiskunta ovat jääneet marginaaliin, ja demokraattinen keskustelu niistä on hiipunut. Vahvasta yksilönvapauden eetoksesta huolimatta taloudellinen toiminta ei näytä erityisen vapaalta, vaan niin valtiot kuin yksilötkin joutuvat sopeutumaan erilaisiin

välttämättömyyksiin kilpaillessaan muiden kanssa. Kärriylä esittää, että keskustelu taloudellisesta demokratiasta olisi edelleen aiheellista, vaikka todelliset muutokset pääoman vallan rajoittamiseksi edellyttäisivätkin ylikansallista yhteistyötä.

Historiallinen tarkastelu tuo uusia näkökulmia ajankohtaisiin kysymyksiin. Vuosikirjan artikkelit osoittavat, että työväestön ja demokratian suhde on jatkuvasti ajankohtainen historiantutkimuksen aihe. Sillä on merkitystä nykyhetkessä, jossa demokraattisen osallistumisen ja legitimitetin heikkeneminen on jatkuvana huolenaiheena Suomessa ja useissa muissa maissa.

Viitteet

- 1 Dunn 2005, 15–20; Müller 2011, 3–5.
- 2 Saward 1998, 8–10; Held 1996, 2–3.
- 3 Dunn 2005, 122, 128; Dahl 2000, 103–104.
- 4 Arrhenius 2012, 71–83.
- 5 Dahl 2000, 173–178; Teivainen 2002, 1–5, 15–18, 28–29.
- 6 Esim. Eley 2002; Berman 2006; Soikkanen 1975.
- 7 Soikkanen 1961, 123–124.
- 8 Freeden 1996, 441–442; Held 1996, 150.
- 9 Esim. Muldoon 2018; Lundh 1989.
- 10 Esim. Gilcher-Holtey 2018, 257–273.
- 11 Rothstein 1992, 11–17; Held 1996, 227–231.
- 12 Streeck 2016.
- 13 Crouch 2004.
- 14 Esim. Patomäki & Teivainen 2004.

- 15 Soikkanen 1961, 120–122.
- 16 Soikkanen 1961, 122.
- 17 Alapuro 2017, 171–172.
- 18 Esim. Alapuro 2010.

Lähteet

- Alapuro, Risto (2017): *Valtio ja vallankumous Suomessa*. Vastapaino, Tampere. (Alkuteos *State and Revolution in Finland*. California University Press 1988)
- Alapuro, Risto (2010): Ulkoinen ja sisäinen: Suomen poliittisen kulttuurin pitkä linja. *Yhteiskuntapolitiikka* 75 (5), 528–537.
- Arrhenius, Gustaf (2012): Politisk och ekonomisk demokrati. Teoksessa Bo Rothstein (toim.): *Tillsammans: En fungerande ekonomisk demokrati*. SNS förlag, Tukholma.
- Berman, Sheri (2006): *The Primacy of Politics. Social Democracy and the Making of Europe's Twentieth Century*. Cambridge University Press, Cambridge 2006.
- Crouch, Colin (2004): *Post-Democracy*. Polity Press, Cambridge.
- Dahl, Robert A. (2000): *On Democracy*. Yale University Press, New Haven & Lontoo.
- Dunn, John (2005): *Democracy: A History*. Atlantic Monthly Press, New York.
- Eley, Geoff (2002): *Forging Democracy. The History of the Left in Europe, 1850–2000*. Oxford University Press, Oxford.
- Freeden, Michael (1996): *Ideologies and Political Theory. A Conceptual Approach*. Oxford University Press, Oxford.
- Gilcher-Holtey, Ingrid (2018): Political Participation and Democratization in the 1960s. The Concept of Participatory Democracy and its Repercussions. Teoksessa Jussi Kurunmäki, Jeppe Nevers & Henk te Velde (toim.), *Democracy in Modern Europe. A Conceptual History*. Berghahn Books, New York.
- Held, David (1996): *Models of Democracy*, 2nd edition. Stanford University Press, Stanford.
- Lundh, Christer (1989): *Den svenska debatten om industriell demokrati 1919–1924. 2. Utländska inspirationskällor*. Studentlitteratur, Lund.
- Muldoon, James (2018) (toim.): *Council Democracy: Towards a Democratic Socialist Politics*. Routledge, Lontoo & New York.

- Müller, Jan-Werner (2011): *Contesting Democracy. Political Ideas in Twentieth Century Europe*. Yale University Press, New Haven & Lontoo.
- Patomäki, Heikki & Teivainen, Teivo (2004): *A Possible World: Democratic Transformation of Global Institutions*. Zed Books, Lontoo.
- Rothstein, Bo (1992): *Den korporativa staten. Intresseorganisationerna och statsförvaltning i svensk politik*. Norstedts, Tukholma.
- Saward, Michael (1998): *The Terms of Democracy*. Polity Press, Cambridge.
- Soikkanen, Hannu (1961): *Sosialismin tulo Suomeen. Ensimmäisiin yksikamari- sen eduskunnan vaaleihin asti*. WSOY, Porvoo-Helsinki.
- Soikkanen, Hannu (1975): *Kohti kansanvaltaa 1. Suomen Sosialidemokraattinen puolue 75 vuotta, 1899–1937*. Suomen Sosialidemokraattinen puolue, Helsinki.
- Streeck, Wolfgang (2016): *Ostettua aikaa. Demokraattisen kapitalismin lykätty kriisi*. Vastapaino, Tampere.
- Teivainen, Teivo (2002): *Enter Economism, Exit Politics. Experts, Economic Policy and the Damage to Democracy*. Zed Books, London & New York.